

ІСТОРІЯ ТА ІСТОРІОСОФІЯ РЕЛІГІЇ В УКРАЇНІ

Ю.Волошин* (м. Полтава)

СТАРООБРЯДНИЦЬКІ МОНАСТИРІ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТОЛІТТЯ

Однією з найменш досліджених, що нині існують в Україні є старообрядці. Незважаючи на те, що їхні громади діють на нашій території уже понад два століття, дослідники тривалий час обходили цю тему своєю увагою. Головною причиною такого ставлення до вивчення старообрядців слід вважати політичні реалії ХХ ст., а вони, як відомо, не сприяли об'єктивному дослідженню навіть традиційних українських конфесій. Тому саме зараз, із проголошенням державою рівного ставлення до всіх релігій і невтручання у їх справи, настав час надолужити згаяне. Зупинимось тут лише на одному аспекті проблеми – діяльності старообрядницьких монастирів.

На початку ХІХ ст. на Правобережній Україні існувало чотири старообрядницькі монастирі та два скити. Більшість із них знаходилась у Київській губернії — чотири, а решта в Подільській. Характерно, що монастирі не були розкидані по території цих губерній, а розміщувались компактно. Так у Київській губернії монастирі були зосереджені у Радомишльському та Черкаському повіті. Зокрема у Радомишльському повіті поблизу містечка Чорнобиля існував чоловічий Пустинно-Миколаївський монастир, а за 7 км. від нього у слободі Замош'є жіночий скит. Обидва належали до безпопівської течії. Безпопівським був і чоловічий монастир, що знаходився поблизу Черкас, а жіночий, який був у м. Черкасах, належав попівцям.

У Подільській губернії старообрядницьким монастирським центром було с. Куренівка Ольгопольського повіту. Там діяли чоловічий монастир та жіночий скит попівського напрямку.

Першим у Київській губернії виник чорнобильський Пустинно-

---

* Волошин Ю.В. – кандидат історичних наук, докторант кафедри історії України Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г.Короленка.

Миколаївський монастир. Його заснували представники так званої «чорнобильської згоди», що виділилась із стародубських попівців. На думку дослідників цієї проблеми, чорнобильці не погоджувались із відходом стародубців від есхатологічних принципів віровчення, що й стало основною причиною їхнього переселення на Правобережжя. Вони оселились у володіннях графа Ходкевича, який виділив переселенцям у 1771 р. 275 десятин землі. [ЦДІАК.- Ф. 442.- Оп. 813.- Спр. 14.- Арк. 206], Як стверджує В.Белоликов монастир був збудований відразу ж після переселення.[Белоликов В. Чернобыльское согласие.- К., 1915.- С.12]. За основними положеннями свого віровчення представники «чорнобильської згоди» наближались до безпопівців. Саме це, очевидно, й послужило причиною перетворення його на безпопівський після переселення переважної більшості чорнобильців десь близько 1783 р. на територію Австрії.

Про заснування цього монастиря ще у XVIII ст. свідчив і київський православний митрополит. У своєму листі до генерал-губернатора, датованому 1811 р., він писав, що: «...згаданий монастир існує в Київській губернії, в Радомишльському повіті більше ніж п'ятнадцять років.» [ЦДІАК.- Ф. 127.- Оп. 367.- Спр. 68.- Арк. 3].

Жіночій скит у с. Замош'є був заснований пізніше, вже на початку XIX ст. Він знаходився на відстані 7 км. від чоловічого монастиря на землі в 2 десятини 450 сажень, яку також надав граф Ходкевич. Землі, як і у першому випадку, надавались безкоштовно, але за умови, що в разі припинення діяльності монастиря, вони повертались Ходкевичам. [Там само.- Ф. 442.- Оп. 839.- Спр. 77.- Арк. 1].

Чорнобильські монахи заснували також і чоловічий безпопівський монастир неподалік від м. Черкас. За твердженням київського цивільного губернатора це відбулось наприкінці XVIII ст. [Там само.- Арк. 23в]. Очевидно монастир, спочатку як скит, виник в останні роки століття. Бо у листі ченця Чорнобильського монастиря Андрія до губернського начальства, датованого 29 листопада 1805 р., висловлюється прохання дозволити заснувати в урочищі на березі р.Дніпра поблизу м. Черкас скит для вирощування хліба та інших господарських потреб.[Там само.- Ф. 127.- Оп. 367.- Спр. 68.- Арк. 26]. Таку розбіжність, на нашу думку, можна пояснити тим, що чернець прохав дозволу уже тоді, коли скит фактично існував. Проте - це прохання залишилось без відповіді. Не відповіла влада і на звернення ігумена чорнобильського монастиря Філарета у 1811 р. дозволити перенести до черкаського скиту Богородицьку церкву. У своєму листі Філарет повідомляв, що у скиті на той час було вже кілька чернечих келій та 15 осіб братії [Там само.- Ф. 533.- Оп. 1.- Спр. 1280.- Арк. 2]. У 1820 р.

монастир зазнав значних збитків у результаті сильної повені і його було перенесено ближче до міста [Там само.- Ф. 442.- Оп. 839.- Спр. 77.- Арк. 2зв].

Характерно, що влада, хоч вона і не відповідала на звернення старообрядців, але й не перешкоджала заснуванню скита, а згодом і перетворенню його на монастир. Цьому значною мірою сприяло загалом терпиме ставлення держави до старовірів у роки царювання Олександра I [Щапов Я.И., Васильева О.Ю. и др. Христианские вероисповедания и государственная власть в России в XVIII — первой половине XX века // Отечественная история.- 1998.- №3.- С. 156].

Судячи з наявних у нашому розпорядженні джерел, ігумен Філарет був надзвичайно активним старообрядницьким діячем. За свідченням протоієрея І.Синкевича, саме з його ініціативи було засновано і черкаський жіночий монастир попівської течії. Він був улаштований у 1808 р. на землі купленої у титулярного радника Гулака удовою кременчуцького купця Анастасією Володіною. Саме Володіна, у чернецтві Афанасія і стала першою наставницею монастиря [ЦДІАК.- Ф. 127.- Оп. 367.- Спр. 190.- Арк. 45].

Найбільшим старообрядницьким центром у Подільській губернії були чоловічий монастир та жіночий скит, що знаходились поблизу с. Куренівка Ольгопольського повіту. Чоловічий монастир, якщо вірити Подільському губернатору Милородовичу, був заснований ще на початку XVII ст. [Там само.- Ф. 442.- Оп. 831.- Спр. 385.- Арк. 41]. Новітній дослідник С.Таранець називає більш пізню дату – 1675 р. [Таранець С. Куренёвское тримонастырь.- К., 1999.- С. 43]. На нашу думку останнє твердження ближче до істини, адже загальновідомо, що на початку XVII ст. старообрядців ще не існувало. Проте очевидно, що це був один із найстаріших старообрядницьких монастирів в Україні.

Жіночий скит було засновано значно пізніше — у 1830 р., Як і монастир він належав до попівського напрямку [Там само.- С. 56]. На той час до влади в Російській імперії прийшов Микола I, за якого ставлення держави до старообрядців кардинально змінилося, розпочалося переслідування розкольників, арешти їхніх священиків і наставників, погроми монастирів [Щапов Я.И., Васильева О.Ю. та ін. Названа праця.- С. 157]. Тому факт відкриття жіночого скиту у той час можна пояснити, на нашу думку, лише віддаленістю від повітового поліцейського начальства та традиційно обмеженими контактами старообрядців із навколишнім світом. Тривалий час - влада очевидно взагалі не знала про його існування.

Проте подібні обставини не змогли вберегти від закриття чоловічий та жіночий монастирі у Волинській губернії. За свідченням

новоград-нолинського земського справника їх заснували у 1826 р. овруцький міщанин Кузьма Слєпченко та якийсь священик Феодосій. Монастирі були збудовані у віддаленій від поселень лісовій гушавині. Однак проіснували вони не довго, у квітні 1833 р. їх виявила поліція. На рапорт місцевого начальства, в якому, крім свідчень про монастирі, повідомлялось ще й про затримання у них 12 осіб, котрі знаходились у розшуку, Волинський губернатор видав відповідний наказ. У ньому зокрема говорилось: «Обидва монастирі, як такі, що без дозволу начальства засновані та які були притулком підозрілим людям, негайно знищити, а їх мешканців відіслати на місця попереднього проживання і в майбутньому не дозволяти в цих місцях засновувати подібні монастирі» [ЦДІАК.- Ф. 442.- Оп. 1.- Спр. 1482.- Арк. 4].

Отже, як бачимо більшість монастирів на Правобережній Україні були засновані старообрядцями у другій половині XVIII ст. – на початку XIX ст.. У ті часи влада, хоч і не дозволяла на офіційному рівні діяльність старообрядців, але й дивилася на них, згідно вказівки Олександра I, «крізь пальці».

Безумовно, що перераховані вище монастирі не могли конкурувати з подібними установами офіційної православної церкви. Господарство більшості з них було невеликим. Так у чорнобильському монастирі була лише одна дерев'яна Миколаївська церква з двома дзвіницями, кілька житлових споруд та різні господарські будівлі. Щоправда ченці володіли порівняно великим земельним фондом — 275 десятин. Проте, на нашу думку, лише частина цих земель була придатна для обробітку, адже згадуваний нами чернець Андрій у своєму проханні відносно заснування черкаського скиту, вказував, що необхідність цього кроку викликана потребою вирощення хліба для монастиря. Черкаський чоловічий монастир був дещо більший. Там існувало дві дерев'яні церкви — Свято-Богородицька та Сергія Радонежського, 9 невеликих житлових будинків та різних господарських споруд. У його володінні знаходилось всього 26 десятин землі.

Одним із найбільших і заможних був черкаський жіночий Покровський монастир. У ньому було дві церкви — Покровська та Миколаївська і 16 житлових будівель. Характерно, що у другій половині століття 10 із них були покриті залізом [Там само.- Оп. 839.- Спр. 77.- Арк. 1-2].

Крім господарської діяльності, значну частку прибутків монастирів становили приватні пожертви. Жертводавцями виступали у більшості випадків заможні купці-старообрядці, які, як відомо, становили значний відсоток серед купецтва Російської імперії. Так, кременчуцький купець - Рибалов пожертвував Черкаському жіночому монастирю 5000

крб. [Там само].

Незначною, у порівнянні з православними, була й кількість насельників в старообрядницьких монастирях. Так, у черкаському жіночому в 1814 р. проживали: ігуменя, 16 черниць та 14 послушниць [Там само.- Ф. 127.- Оп. 367.- Спр. 190.- Арк. 44]. Кількість насельників чорнобильського чоловічого в середині століття становила 36 осіб [Там само.- Ф. 442.- Оп. 839.- Спр. 77.-Арк. 6 зв]. Найбільшими у цьому відношенні виглядали куренівський чоловічий монастир та жіночий скит біля нього. Число насельників у них перевищувала 70 осіб [Там само.- Оп. 831.- Спр. 384.- Арк. 7].

В етнічному плані ченці були майже виключно росіянами. У використаних нами архівних документах українське прізвище зустрічалося лише одного разу. Це вже згадуваний овруцький міщанин - Слепченко, поліція назвала його одним із фундаторів розкольницьких монастирів на Волині. На нашу думку, значною мірою цьому сприяла замкнутість старообрядницьких громад, їхнє прагнення уникати по можливості контактів із світом. Не слід забувати також, що українське населення краю за своїми світоглядними й релігійними уявленнями, у більшості своїй було не схильне до сприйняття ортодоксальних ідей старовірів. Подільський губернатор, в одному із своїх донесень з цього приводу констатував, що «...місцеве населення зовсім не схильне до сприйняття вчення тих старообрядницьких сект, які утворились серед великоруського племені» [Там само.- Спр. 345. Арк. 48].

Проте кількісні виміри не були визначальними. Дані, зібрані царськими урядовцями про мешканців цих монастирів переконливо свідчать, що вони були значними релігійними центрами не лише для старообрядців, які мешкали в Україні, а й за її межами. Ченцями та послушниками були вихідці з різних регіонів Російської імперії. Наприклад серед мешканців куренівського чоловічого монастиря зустрічались вихідці з Москви, Астрахані, Кишинева, Балти, Кременчука, а також Курської, Чернігівської, Ярославської та інших губерній [Там само.- Спр. 385.- Арк. 12-28]. Про велике значення Правобережних монастирів у старообрядницькому світі говорить на нашу думку й географія жертводавців. Так на черкаський чоловічий монастир жертвували купці з Москви, Києва, Ростова [Там само.- Оп. 839.- Спр. 77.- Арк. 2 зв], а на куренівський з Кременчука, Одеси, Москви та Кишинева [Таранец С. Названа праця - С.51].

Побіжно ми вже торкалися політичних умов, за яких відбувалась діяльність монастирів. Загалом у XIX ст. вони залишались надзвичайно складними для старообрядців. Характерним для цього періоду було те, що ставлення до них держави змінювалось залежно від волі царюючого

монарха. Як ми вже зазначали, уряд Олександра I ставився до розкольників загалом терпимо. У російській історіографії щодо його політики панує думка, що царизм «...не бажаючи озлоблювати старообрядців у той же час намагався не допустити поширення їхньої віри» [Щапов Я.И., Васильєва О.Ю. та ін. Названа праця.- С.157]. З приходом до влади у 1825 р. Миколи I політичні умови для розкольників значно погіршились. Цитовані нами автори, характеризуючи державну політику того часу, наголошують, що влада намагалась ліквідувати старообрядництво за допомогою переслідувань, утисків і обмежень [Там само]. Складовою частиною цієї політики було посилене наведення на єдиновір'я, яке представляло собою компроміс між офіційною церквою та старообрядцями-попівцями і було прийнятним для держави.

У руслі такої політики значна увага приділялась старообрядницьким монастирям, у тому числі й на Правобережній Україні. Адже саме там знаходили собі притулок збігли священники, яких з 1827 р. уряд почав жорстоко переслідувати, намагаючись позбавити розкольників духовенства. Ця політика призвела до так званого «зубожіння священства» у старообрядців. Відомі випадки переслідування збіглих священників і в монастирях Правобережжя.

У 1836 р. за підозрою у збіглопопівстві радомишльська земська поліція затримала ченця Феона, який проживав у печері на березі р. Прип'яті. У ході слідства з'ясувалось, що Феон не збіглий священник, а чернець чорнобильського монастиря, який вирішив вести життя пустельника. З цією метою він і оселився у печері на території пасіки старообрядця слободи Спасової Семена Іванова, де займався переписуванням різних священних книг та богомолінням. Незабаром ченця відпустили, але проживати в печері йому заборонили [ЦДІАК.- Ф. 442.- Оп. 1.- Спр. 2438.- Арк. 1-3].

Навесні 1838 р. єпископ Полтавський і Переяславський Гедеон повідомив митрополита Київського й Галицького про те, що кременчуцькі старообрядці для відправлення християнських треб стали масово звертатись до збіглого ієромонаха Августина, який проживав у черкаському монастирі. У свою чергу митрополит звернувся до генерал-губернатора з проханням припинити діяльність вищеназваного ієромонаха. Черкаська поліція заарештувала Августина 3 червня 1838 р. і відправила до Києва. Під час слідства виявилось, що він утік із Калузької губернії і з грудня 1837 р. жив у черкаському монастирі. Там він відправляв різноманітні християнські треби серед старообрядців навколишніх повітів, віддаючи п'яту частину своїх прибутків на потреби монастиря. Августин здійснював також і богослужіння на свята, які збирали таку кількість розкольників із різних місць губернії, що їх ледве

вміщувала монастирська огорожа. Наприкінці серпня 1838 р. ієромонаха під вартою вислали до м. Калуги, де над ним відбувся суд. Августина позбавили священницького сану і заборонили проживання у столицях та Могилівській, Калузькій і Київській губерніях [Там само - Оп. 147.- Спр. 266б.- Арк. 1-35].

Для обмеження діяльності монастирів влада використовувала будь-який привід. Показовим у цьому відношенні є переслідування Чорнобильського чоловічого монастиря, що тривало майже півстоліття.

У вересні 1842 р. пожежа знищила значну частину монастирських будівель. На той час подібні випадки не були чимось незвичним, якщо врахувати, що монастир був повністю дерев'яним. Але влада вирішила використати цю ситуацію для обмеження його діяльності. Після того, як ченці збудували на місці згорілих нові споруди, місцеві урядовці їх опечатали. У своїх діях вони керувались законом від 17 вересня 1826 р. за яким старообрядницькі церкви, каплиці та молитовні будинки мали залишатись у тому стані, у якому перебували до його видання. Крім того, закон забороняв не лише будувати нові, а й перебудовувати чи відновлювати старі. 5 травня 1839 р. його доповнили новим імператорським указом. У двох найважливіших, на нашу думку пунктах говорилось таке:

«1. Протизаконно збудовану або відновлену каплицю чи молільню розкольницьку губернське начальство повинне запечатати і з точним викладом обставин доповісти міністерству внутрішніх справ, додавши і свою думку, що потрібно робити далі.

2. Якщо каплиця, що була опечатана, буде розпечатана свавільно або із застосуванням підлогу і виявляться там розкольницькі зібрання, то за цю повторну протизаконну дію вона має бути знищена» [Державний архів Харківської області.- Ф. 3.- Оп. 123.- Спр. 139.- Арк. 2].

Як бачимо, були всі підстави для ліквідації монастиря. Проте цього не сталося. Навпаки, на початку 1845 р. Київський, Подільський і Волинський генерал-губернатор граф Д. Бібіков звернувся до міністерства внутрішніх справ із проханням не руйнувати монастир. Своє прохання він мотивував тим, що ченці старообрядці, які там мешкають не роблять ніякої шкоди православ'ю, зовсім не мають впливу на православне населення і навіть корисні, бо є «найперші й найсильніші вороги латинства» [ЩЦІАК.- Ф. 442.- Оп. 839.- Спр. 77.-Арк. 3]. Ця фраза дає підстави вважати, що у своїх діях граф керувався не лише релігійними, а й суто політичними міркуваннями, з огляду на польське повстання 1830-1831 рр.. Він, на нашу думку цілком справедливо, вважав старообрядців найбільшими російськими патріотами серед усього населення Правобережжя.

Уряд прислухався до думки Бібікова лише частково. Було вирішено скористатись такою слушною нагодою для навернення ченців на єдиновір'я. З цією метою губернському начальству наказали повідомити старообрядцям, що монастир не може знаходитись в управлінні колективу, який не визнав уряд. Приміщення ж збудовані у 1842 р. повинні бути ліквідовані, як такі, що виникли всупереч закону 1826 р. Вийти з цієї ситуації мешканці монастиря можуть, лише приєднавшись до єдиновір'я.

Однак, цей відкритий шантаж успіху не мав. Насельники монастиря категорично відмовились зрікатись своєї віри. Інші ж розкольники, які проживали поблизу містечка Чорнобиль, хоча й не приєднались до єдиновір'я, але нібито «дали надію на приєднання». Цілком можливо, що у такий спосіб вони просто намагались уникнути можливих репресій. Завдяки цьому на деякий час відклали й ліквідацію монастиря. Але цю «надію» чорнобильські розкольники не виправдали. Потрібно віддати належне урядові, який проявив по відношенню до них неабияке терпіння. Очікування затяглося більше ніж на десять років, проте жоден із старообрядців, так і не приєднався до офіційної церкви.

Щоб якось зрушити справу з місця в 1856 р. у Чорнобиль відрядили священника Успенського, відомого своїми успіхами у справі приєднання розкольників. Однак його місія теж не мала успіху. Після повернення Успенський указував, що головною причиною небажання старообрядців переходити на єдиновір'я, є пропаганда, яку ведуть проти приєднання ченці монастиря.

Це повідомлення, підтвержене радомишльським земським справником, спонукало генерал-губернатора прийняти у 1859 р. рішення про ліквідацію монастиря. А щоб не викликати заворушень серед місцевих старообрядців вирішили робити це поступово. У серпні того ж року всі мешканці монастиря були переписані. Їх виявилось 36 чоловік. Місцевій поліції було наказано здійснювати суворий нагляд за тим, щоб ця кількість не збільшувалась. Таким чином монастир був приречений на поступове вимирання. І дійсно, вжиті заходи були досить ефективними, на 1874 р. число ченців зменшилось до 6 чоловік [Там само.- Арк. 4-7]. Від повного знищення монастир врятувало лише ухвалення Олександром III, у 1883 р., закону, за яким старообрядцям надавались значні пільги.

У 1842 р. була здійснена спроба навернути на єдиновір'я і куренівські монастирі. ольгопільській повітовій поліції наказали суворо наглядати за діями розкольників та ні, в якому разі не допускати збільшення кількості ченців.[Там само.- Оп. 831.- Спр. 385.- Арк. 41]. Священний Синод із свого боку дав розпорядження Подільському єпископові Арсенію вжити належні заходи по умовлянню старообрядців

Куренівського монастиря і навколишніх сіл відносно їхнього переходу під владу офіційної церкви. Єпископ належним чином виконав цю вказівку. Він безпосередньо брав участь в умовляннях: сам відвідав монастир і їздив по селах. Однак усі його зусилля виявились марними — старообрядці залишились непохитними у своїй вірі [К истории куренёвского старообрядческого монастыря и женского скита // Подольские епархиальные ведомости.- 1884.- №20.- С. 403].

Застосувати ту ж саму схему, що й у Чорнобилі — переписати мешканців, не допускати збільшення їхнього числа і чекати поки монастир припинить своє існування — уряд не зміг. На заваді стало вперте небажання керівництва монастиря й скиту здійснювати перепис. Вони вважали за краще переселитись в інше місце ніж бути переписаними. Зібрати більш-менш точні свідчення про кількість населення монастиря влада змогла лише у 1866 р. [ЦДІАК.- Ф. 442.- Оп. 831 - Спр. 385.- Арк. 42]. Ліквідувати монастир силою, враховуючи складну політичну ситуацію, царизм не наважувався. подільський губернатор - Милорадович радив міністерству внутрішніх справ узагалі не чіпати його, обмежившись лише поліцейським наглядом. Свою позицію він мотивував тим, що місцеві старообрядці «...не дивлячись на свої релігійні помилки, завжди відрізнялись повною політичною благонадійністю, а також глибокою відданістю престолу і взагалі становлять тут цілком тверду опору від полонізму та латинізму» [Там само.- Арк. 48].

Як бачимо, в обох випадках від повного знищення монастирів врятувала складна політична ситуація, які зберігалась на Правобережній Україні у середині XIX ст. Деяко кращим становищем, у порівнянні зі своїми одновітряними у інших регіонах імперії, старообрядці Правобережжя мають значною мірою завдячувати польському визвольному рухові.

Таким чином ми з'ясували, що більшість старообрядницьких монастирів на території Правобережної України була заснована у XVIII, на початку XIX ст.ст. Незважаючи на незначні розміри та відносну економічну відсталість, у порівнянні з православними, за досить короткий період вони стали значними старообрядницькими центрами загальноімперського значення. Це засвідчують наведені нами дані про походження ченців та жертводавців.

Від заснування і до середини XIX ст. політичні обставини діяльності старообрядницьких монастирів були дуже складними. У цьому відношенні означений час поділяють на два періоди. Перший - 1801-1825 рр., співпадає з роками правління Олександра I, а другий - 1825-1855 рр. - Миколи I. Відмінність духовно-релігійної політики цих двох монархів

старообрядницькі монастирі Правобережжя відчули на собі повною мірою. На прикладі черкаського чоловічого монастиря ми бачили, що уряд Олександра I, хоч офіційно й не дозволяв його заснування, але і не перешкоджав. Царська адміністрація слідкувала лише за тим, щоб монастирське життя не вийшло за встановлені межі. У роки правління Миколи I монастирі зазнали справжнього погрому. Священиків, які переховувались у них, заарештовували й висилали, церкви й приміщення опечатували, а ченців намагалися повернути на православ'я. Від повного знищення їх, на нашу думку, врятувала лише складна політична ситуація, що визначалась розгортанням на Правобережжі польського національно-визвольного руху.

Ю.Катунін* (м. Сімферополь)

ВЗАЄМВІДНОСИНИ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ В КРИМУ (1920-1921 рр.)

У листопаді 1920 року Червона армія повністю оволоділа Кримом. На півострові почався процес формування органів державної влади – революційних комітетів, до функцій яких входили питання регулювання взаємовідносин з усіма конфесіями, які діяли в Криму. Слід зауважити, що з перших часів свого існування органи нової влади, незважаючи на те, що керівництво більшості конфесій активно спілкувалось з керівництвом армії барона Врангеля, не прийняло суттєвих заходів з обмеження їх діяльності.

Незначні конфлікти були спровоковані лиш щодо православної церкви. Їх ініціаторами стало керівництво передових частин Червоної армії, які зайняли Керченський півострів. Керівництво армії вжило ряд заходів, які суттєво обмежили діяльність Катерлезької кіновії, яка була розташована недалеко від міста, а також стало втручатися в діяльність деяких православних парафій м. Керчі. Скоріше це була помста керівництва армії православному духовенству Криму за активну участь їх у військових діях громадянської війни на боці Білої армії.

Органи Радянської влади, які були сформовані в перші дні після звільнення півострова від військ барона Врангеля (насамперед Кримревком) не квапились реалізувати на практиці положення Декрету

---

* Катунін Ю.А. – кандидат історичних наук, доцент кафедри української та зарубіжної культури Таврійського Національного університету (м. Сімферополь).